

روز شمار مشروطیت

به کوشش

آزیتا لقایی

محرم ۱۳۲۳

چهارشنبه ۱ محرم / ۸ مارس ۱۹۰۵ / ۱۷ اسفند ۱۲۸۳

- صرافان فرانسوی به دولت فرانسه اعلام کردند به جای سی و دو میلیون قرض به روسیه فقط ۲۰ میلیون پرداخت می‌کنند. و این آخرین قرضی است که به روسیه خواهند داد.
- حبل‌المتین، ش ۳۰، ص ۱۲، ک ۲۳.

- شکایت نامه جمعی از یهودیان ملایر از تعدیات حاکم آن ولایت.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۴، ک ۲۶، پ ۵.

- جلال‌الدین حسینی مؤیدالاسلام مدیر حبل‌المتین، طی نامه‌ای از درخواست صدور برات برای روزنامه حبل‌المتین کرد.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۹، پ ۷.

- قرارداد میرزا عبدالرحیم طالبوف با تجارتخانه مرتضوی از صرافخانه‌های درجه اول تهران برای پرداخت ماهی بیست تومان به نام اعانه به مکتب رشیدیه.
- سواغ عمو، ص ۳۰.

- صدراعظم از شب اول تا یازدهم محرم مراسم تعزیت امام حسین(ع) را در عمارت جدیدالبنای خودشان منعقد کرد. در این مراسم بیش از هزار نفر از علما و سادات و طلاب و رجال دولت و... شرکت می‌کردند. صدراعظم بعد از شام به هر یک از مدعوین و... نفری ۵۰۰۰ دینار انعام می‌دادند.
- به مناسبت ایام سوگواری حضرت سیدالشهدا این مراسم در تکیه دولتی که به تازگی مرمت شده بود، برگزار شد و در پایان دهه، شاه به واعظین و ذاکرین و خدام تعزیت معادل چندین هزار تومان انعام داد.
- ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۱، ص ۲.

پنج‌شنبه ۲ محرم / ۹ مارس / ۱۸ اسفند

- گزارش یوسف مغیث‌السلطنه به رضاقلی‌خان سردار مکرّم (نظام‌السلطنه) در خصوص پخش اعلانات جدید از جمله اعلانی با نام «سرالغیب»، پول گرفتن عده‌ای از بزرگان و علما و ساکت شدنشان در برابر حکومت، گرانی در تبریز، درگیری و نزاع بین ارامنه و مسلمانان بادرکوبه (باکو)، شایعه خروج حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه از تبریز
- نامه‌های یوسف مغیث‌السلطنه، ص ۸۳.
- تشکیل جلسه انجمن مخفی در خانه ادیب بهبهانی و مذاکره

- حاضرین در خصوص اجرای قانون در کشور به عنوان یگانه عامل رفع ظلم، تعدی و جهل، تعیین و تحدید حدود وظایف وزراء، حکام، اتباع خارجه، ضرورت اتحاد و اتفاق با علما، عواقب سوء استقراض دولت از خارج، همراهی طباطبایی با عقاید و افکار و اعضای انجمن.
- تاریخ بیداری ایرانیان، جلد اول، ص ۲۶۴.

- خبر حدید: آرامش نسبی میان مسلمانان و ارامنه قفقاز برقرار شده است.
- حدید، س ۱، ش ۳۴، ص ۲.

جمعه ۳ محرم / ۱۰ مارس / ۱۹ اسفند

- مجلس عمومی در کلکته خواستار تغییر لرد جورج ناتانائیل کرزن از حکومت هند شد.
- حبل‌المتین، ش ۳۳، ص ۱۲، ص ۲۳.
- در خانه سید عبدالله مجتهد بهبهانی جمعی از طلاب مدارس حاضر بودند و قضیه ژوزف نوز را که به لباس علما در آمده بود مطرح کردند و تصمیم گرفتند به شاه شکایت کنند.
- یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۲۳.

شنبه ۴ محرم / ۱۱ مارس / ۲۰ اسفند

- یادداشت سفارت ایران به وزارت خارجه روسیه مبنی بر درخواست دو میلیون منات برای اصلاح ساختار نظامی ارتش ایران و استخدام صاحب‌منصبان اتریشی و یادداشت وزارت خارجه روسیه به سفارت ایران مبنی بر رد درخواست دولت ایران
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲۰، پ ۱۲.

- اعتراضیه سفارت روسیه در خصوص قتل و غارت کشتی روسی و غرق آن در (خلیج فارس) بین بندر لنگه و کیش و درخواست شناسایی مرتکبین این‌گونه اعمال.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲، پ ۱.

- علما به مظفرالدین شاه در مورد اقدامات نوز نامه نوشتند، دولت گمرک را تعطیل نمود و سربازها را در شهر به نگهبانی گماشت.
- میرزا علی‌رضا مستوفی تفرشی پسر میرزا محمود وزیر در سن چهل سالگی به مرض آنفلوآنزا فوت کرد.
- یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۲۴.

یکشنبه ۵ محرم / ۱۲ مارس / ۲۱ اسفند

- گزارش دربارهٔ احتکار گندم توسط رکن الشریعه در سیستان و بعضی حرکات ایدائی نسبت به اعضای حفظالصحه که به دستور عبدالمجید میرزا عینالدوله صدراعظم، غلامرضاخان آصفالدوله شاهسون والی خراسان مأمور جلوگیری از آن اعمال شد.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۸، پ ۲۰.

- نرخ گندم خرواری شش تومان و نیم و قیمت جو به خرواری هشت تومان رسیده و خیلی کمیاب است.
- خاطرات فرید، ص ۲۲۹.

- مکتوب سفارت انگلیس در خصوص احتمال بروز شورش بر ضد ارامنه در عاشورا و تقاضای انجام اقدامات امنیتی بیشتر.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲، پ ۱۱/۲.

- اعلام سفارت انگلیس در مورد احتمال تحصن جمعی از تجار شیراز در کنسولگری انگلیس در صورت خودداری مأموران دولتی از رسیدگی به درخواستهای آنها. سفارت اعلام کرده است در صورتی که تجار به کنسولگری پناه آورند، کنسولگری ناگزیر از پذیرش آنها است.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۴، پ ۷.

- درخواست اعزام نیروی نظامی مجهز برای دفع حملات چادرنشینان جاف که بعضی از نواحی کردستان را در معرض قتل و غارت قرار داده بودند.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۳، پ ۱.

- درخواست وزارت خارجه برای تحویل تألیفات دو مورگان دربارهٔ حفريات شوش برای تدریس در مدرسهٔ سیاسی.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲۰، پ ۴.

دوشنبه ۶ محرم / ۱۳ مارس / ۲۲ اسفند

- مقاله حبل‌المتین: در خصوص علل پیشرفت نکردن تجارت روس در ایران که از بی‌اطلاعی نمایندگان تجاری روس، نامساعد بودن راهها و اجحافات راهدارها در گرفتن باج از مال‌التجاره‌ها ناشی می‌شود.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۱۱.

- خبر درگذشت والده میرزا رضاخان ارفع‌الدوله امیرتومان در شهر تبریز به سفارت ایران در اسلامبول رسید و مراسم ترحیم وی در مسجد جامع‌خان والده منعقد شد.
- حبل‌المتین، ش ۲۵، س ۱۲، ص ۱۸.

- مقاله حبل‌المتین: شرح تعدیات حکام محلی و گماشتگان آنها در سیستان و بلوچستان و دسترسی نداشتن اهالی این منطقه به اولیای دولت در پایتخت جهت عرض شکایت.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۱۳.

- مقاله حبل‌المتین: در خصوص خرابی پل شوشتر معروف به پل شاهپور ذی‌الاکتاف و تأثیر این خرابی بر نابودی زراعت اهالی شوشتر و خشکسالی این منطقه.
- مقاله حبل‌المتین: شرح تعدیات مستوفی‌ها و گماشتگان و حکام محلی در حصول مالیات و عوارض از مردم و همدستی آنان با وزیر مالیه و اجزای حکومتی و ضرورت بیداری مردم جهت رفع ستمها و تعدیات و لزوم اصلاح در امر مالیه کشور از سوی دولتمردان.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۱۴.

- خبر حبل‌المتین: امپراطور روسیه هنگامی که در دروازه ایوان مشغول قدم زدن بوده است، کاغذی به طرفش انداخته می‌شود که در آن نوشته شده بود ۱۲ نفر از رجال جهت کشتن امپراطور متحد شده‌اند تا انتقام خونهایی که در ۲۲ ژانویه ریخته شده بگیرند. این اتفاق باعث شورش در دربار شده است.
- حبل‌المتین، ش ۲۳، س ۱۲، ص ۱۵.

- خبر حبل‌المتین: شمار زخمیه‌های روس در جنگ مکدن به حدی است که راه‌آهن و سایر وسایل حمل و نقل کفاف انتقال مجروحین را نمی‌دهد و کشیشان و پرستاران صلیب سرخ از عهدهٔ کفن و دفن کشتگان برنمی‌آیند.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۱۶.

- مقاله حبل‌المتین: شرح نبرد قلعه آرته‌ر و تسلیم ژنرال استاسل و شکست روسها.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۱۸.
- مقاله حبل‌المتین: ضرورت کمک مالی و اعانه عموم مردم از طبقات مختلف به فقرا و نیازمندان و کمک به ساخت بیمارستان و مدارس و سعی در بهبود کیفیت بیمارستانها.

- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۷.
- مقاله حبل‌المتین: ابراز خشنودی از بیداری تدریجی مردم ایران که در آینده منجر به ترقی جامعه ایران و سلب نفوذ دول غرب در ایران خواهد شد و هشدار مطبوعات انگلستان و روسیه نسبت به آینده ایران و ایرانیان و توصیه جهت اتخاذ تدابیری از سوی دولتمردان جهت حفظ نفوذ خودشان بر ایران.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۵.
- مقاله حبل‌المتین: بررسی علل و نتایج جنگ مکردن بین نیروهای روسی به فرماندهی ژنرال کروپاتکین و نیروهای ژاپن به رهبری مارشال اوایاما که منجر به پیروزی ژاپنی‌ها شد و تأثیرات این شکست در اوضاع داخلی روسیه.
- حبل‌المتین، ش ۲۴، س ۱۲، ص ۱.
- اهالی بجنورد به واسطه قحطی و گرانی که ناشی از ملخ‌خوارگی محصولات کشاورزی بوده است فراری گشته‌اند و هر شب دکانهای چند تاجر را که از خارج آمده‌اند سرقت می‌نمایند.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۲، پ ۷.
- اعتراضیه سفارت روسیه در خصوص آلودگی و تنزل مرغوبیت خشکبار صادراتی ایران به روسیه.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲، پ ۱.
- سه‌شنبه ۷ محرم / ۱۴ مارس / ۲۳ اسفند
- گزارش یوسف مغیث‌السلطنه به رضاقلی‌خان سردار مکرّم (نظام‌السلطنه) درباره تمایل ولیعهد برای سفر به تهران، گرانی نان در تبریز، امکان رفتن حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه به تبریز، درخواست سلطان مسعود میرزا ظل‌السلطان مبنی بر استعفا از حکومت اصفهان و اعتراض او به سپردن افواج اصفهان به حسین پاشاخان امیربهداد جنگ، ادامه حکومت ابوالفضل میرزا عضدالسلطان در گیلان و حاج غلامرضاخان آصف‌الدوله در خراسان.
- نامه‌های یوسف مغیث‌السلطنه، ص ۸۴.
- انجمن مخفی در حجره سید برهان‌الدین خلخالی جلسه پنجم خود را تشکیل داد و در موارد ذیل مذاکره شد اتحاد علما عامل عزل امین‌السلطان ممانعت عین‌الدوله از ارتباط داشتن
- علماء با شاه، ضرورت مردم نسبت به اهمیت اجرای قانون، نوشتن لایحه به عین‌الدوله و گوشزد نمودن اهمیت رسیدگی به وضع مالیّه، امنیت راهها، ندادن امتیاز به خارجیها.
- تاریخ بیداری ایرانیان، جلد اول، ص ۲۶۶.
- درخواست از وزارت امور خارجه که صورت قرارداد شیلات شمال، مدت و مواد آن را از روی دفتر ثبت وزارت امور خارجه نوشته و منتشر نماید تا همه از چگونگی آن به طور کامل آگاه شوند.
- اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲۱، پ ۲.
- سید عبدالله مجتهد بهبهانی در منزل خود به منبر رفت و گفت من شکایت مردم از ژوزف نوز را به شاه می‌نویسم.
- یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۲۴.
- در ایام عاشورای حسینی در یکی دو مجلس سید عبدالله بهبهانی و سید ریحان‌الله و بعضی آقایان دیگر عمامه خود را از سر برداشته و عکسی از ژوزف نوز را که با عبا و عمامه بود نشان دادند و اظهار داشتند که دیگر مسلمانی باقی نمانده.
- نامه‌های یوسف مغیث‌السلطنه، ص ۸۴: حبل‌المتین، ش ۳۶، س ۱۲، ص ۲۰: روزنامه اطلاعات، «۲۸ هزار روز تاریخ ایران و جهان»، ص ۸.
- پنجشنبه ۹ محرم / ۱۶ مارس / ۲۵ اسفند
- عریضه سید عبدالله بهبهانی مجتهد توسط خواجه‌سرایان به شاه داده شده او گفت بعد از عاشورا هر چه میل علما باشد همان کار خواهد شد. شاه نوشته بود که: تکلیف من در حفظ شرع اسلام بیشتر از همه رجال و علما می‌باشد و لازم است در انجام وظیفه کوتاهی نکنم.
- مقاله مظفری و یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۲۶: مقدمات مشروطیت، ج ۱، ص ۱۱۳.
- مقاله تربیت: درباره شورش دهقانان روسیه، غارت و تخریب املاک و اراضی مالکان، اعزام نیروی نظامی جهت سرکوبی دهقانان شورشی.
- تربیت، س ۷، ش ۳۵۵، ص ۴.
- جمعه ۱۰ محرم / ۱۷ مارس / ۲۶ اسفند
- دولت فرمان داد از حرکت دسته‌های عزادار در روز عاشورا جلوگیری شود اما چون این فرمان بی‌نتیجه بود و سینه‌زن‌ها و

● مکتوب میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله به اعظم‌الدوله حکمران عربستان (خوزستان) و تشکر از او به خاطر همراهی و اظهار لطفی که نسبت به مأمورین علمی فرانسه داشته است.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲۰، پ ۴.

● شکست فاحش روسیه از دولت ژاپن و آغاز گفتگوی صلح.

□ روزنامه خاطرات غلامعلی‌خان عزیزالسلطان ملیجک، ص ۷۲۶.

● جلسه ششم انجمن مخفی در منزل ناظم‌الاسلام کرمانی با حضور سید برهان‌الدین خلخالی و ادیب بهبهانی و ذوالریاستین و چند نفر دیگر تشکیل شد. در آغاز راجع به سخنرانی سید عبدالله بهبهانی درباره اوضاع گمرک و تعدیات ژوزف نوز و تظلمات تجار که چندی پیش در خانه خود ایراد کرده بود، بحث کردند و سپس در خصوص مسائل زیر به گفتگو پرداختند. گفتگو با سید عبدالله بهبهانی و آگاه کردن او از مقتضیات زمانه، اتحاد میان سید عبدالله بهبهانی و سید محمد طباطبایی، ضرورت انتشار افکار و عقاید این دو نفر برای مقاصد اصلاح‌طلبانه، موافقت با افزایش تعداد اعضای انجمن به ۳۰ نفر، کوشش بیشتر برای بیداری علما و مردم و ایجاد اتحاد میان آنان.

□ تاریخ بیداری ایرانیان، ج ۱، ص ۲۷.

● دکتر شنیدر حکیم‌باشی اعلام کرد پس از تشکیل کمیسیونی برای رسیدگی به مسمومیت قند روسی، اعضای کمیسیون به این نتیجه رسید که قند روسی هیچ‌گونه مسمومیتی ندارد و تا به حال هم گزارشی مبنی بر فوت یا مسمومیت از قند روسی دریافت نشده است.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۴، ک ۲، پ ۱.

● اعتراض بازاریان لاهیجان به معزز السلطان، کارگزار لاهیجان و تعطیل بازارها به دستور علما. کارگزاری برای ترضیه‌خاطر علما و بازاریان اقدامات لازم را انجام داد.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۴، ک ۱۳، پ ۹.

دوشنبه ۱۳ محرم / ۲۰ مارس / ۲۹ اسفند

● مقاله حبل‌المتین: به دنبال شورش ارامنه در بادکوبه مسلمانان مشهد به ارامنه تاختند و انبارهای تجار روسی را که مالکان آنها ترکان سنی متحد با ارامنه بودند تاراج کردند. حکومت و علما وساطت کرده و اغتشاش را پایان دادند.

دستجات به خیابانها آمدند دولت دستور داد هیچ فرنگی از خانه‌اش بیرون نیاید و جلوی در خانه آنها قزاق و سرباز گذاشت.

□ یادداشتهای ملک‌المورخین، ص ۱۲۷.

● حبل‌المتین: میجر مارتن مهندس انگلیسی وارد شوشتر شد و از زمینهای زراعتی دهات میناب (میان آب) دروازه لشکر و سایر مناطق شوشتر عکسبرداری و نقشه‌برداری کرد.

□ حبل‌المتین، ش ۳۰، س ۱۲، ص ۲۳.

● ملا محمد فاضل در سن هشتاد سالگی در مدرسه حاجی ابوالفتح تهران درگذشت.

□ یادداشتهای ملک‌المورخین، ص ۱۲۴.

● اعلانات بسیاری علیه عبدالمجید میرزا عین‌الدوله و ژوزف نوز و فتح‌الله‌خان سعیدالسلطنه رئیس پلیس در شهر پراکنده شد.

● مظفرالدین شاه دستور داد تکیه دولت را که نزدیک عمارت سلطنتی است برای تأثر و تعزیه بازسازی نمایند.

□ مقاله مظفری و یادداشتهای ملک‌المورخین، ص ۱۲۷.

شنبه ۱۱ محرم / ۱۸ مارس / ۲۷ اسفند

● نامه میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله به ناظم‌الملک درخصوص حق انحصاری حاجی محمدباقر معاون‌التجار در امتیاز چراغ برق مشهد و تعطیل کارخانه سید مرتضی تبعه روسیه.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲، پ ۲.

یکشنبه ۱۲ محرم / ۱۹ مارس / ۲۸ اسفند

● نامه میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله به سفارتخانه روسیه مبنی بر اعلام تاریخ حرکت مظفرالدین شاه به فرنگستان در روز دوم ربیع‌الاول سال ۱۳۲۳ از طریق خاک روسیه.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۹، پ ۴.

● طی مکتوبی میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله به الترو کرداسکی رئیس بانک استقراضی روس با محاکمه مستخدمین ایرانی بانک استقراضی در وزارت خارجه با حضور سفیر روسیه بر طبق عهدنامه تجارتی بین ایران و روسیه مخالفت کرد.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۹، پ ۱۷.

□ حبل‌المتین، ش ۳۱، ص ۱۲، ص ۶.

سردار باید برسد. سردار نظامی هم به خاطر فرار سرباز و یا عدم حضور وی در مأموریت، مورد مؤاخذه قرار گیرد. افراد نظامی حقوق خود را باید از سردار مربوطه مطالبه کنند. کسانی که رتبه افتخاری در قشون دارند حقوقی در نظام ندارند. حقوق قشون ساخلو ولایات را رئیس قشون آن منطقه باید ترتیب دهد و جزء داد و ستد حکومت منظور شود. و حکومت برات به رئیس قشون دهد و چنانچه مؤدیان از پرداخت حواله حکومتی استنکاف ورزند رؤسای قشون ولایات می‌توانند به هر وسیله ممکن حتی با فرستادن قوه قهریه مطالبه کنند. صاحب‌منصبان نظامی باید پسرانشان را به دارالتعلیم عسکریه دولتی بفرستند و بعد از فراغت از تحصیل ایشان، معاون پدر بوده و پس از مرگ پدر شغل و منصب وی را دریافت کنند. سردارها هر هفته باید گزارش کار خود را برای شاه بفرستند و هر یک هم که مأموریت شهری را داشته باشد باید به وسیله پست راپرت خود را برای شاه بفرستد.

□ ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۱، ص ۲۴.

چهارشنبه ۱۵ محرم / ۲۲ مارس / ۲ فروردین

● زین‌العابدین‌خان امیر افخم قراگوزلو بدون استقبال وارد کرمانشاه شد.

□ خاطرات فرید، ص ۲۳۸.

● جلسه هفتم انجمن مخفی در خانه سید احمد ناصرالشریعه کرمانی منعقد شد و اعضای آن در مورد مسائل زیرگفتگو کردند: عزل نوز، عزل عین‌الدوله، نیاز سید عبدالله بهبهانی به پول جهت جمع کردن طلاب برای رسیدن به اهداف مورد نظر، ضرورت اتحاد سید عبدالله بهبهانی و سید محمد طباطبایی و ثابت قدم بودن آنها، گفتگو با شیخ مهدی سلطان‌المکلمین و شیخ محمد سلطان‌المحققین جهت سخنرانی در منابر برای بیدار نمودن مردم، مخالفت شیخ عبدالبنی و شیخ فضل‌الله نوری با سید عبدالله و بی‌طرفی میرزا ابوطالب زنجانی، گفتگو در مورد جمهوریخواهی طباطبایی و مشروطه‌خواهی او و عدم مغایرت مشروطیت با قوانین اسلام [اعضا جلسه: (مجدالاسلام کرمانی، ناظم‌الشریعه، ناظم‌الاسلام، ذوالریاستین، سید احمد، سید محمدتقی، سید یوسف سیرجانی)]

□ تاریخ بیداری ایرانیان، ص ۳۰.

● گزارشی از سفارت ایران در وین در خصوص افزایش تعداد نظامیان انگلیسی در مرزهای هندوستان و استحکام سرحداث

سه‌شنبه ۱۴ محرم / ۲۱ مارس / ۱ فروردین ۱۲۸۴

● صدراعظم در بازگشت از حرم حضرت عبدالعظیم به حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه اظهار داشت که به علت مسافرت شاه به فرنگ و حضور ولیعهد در تهران وی به مأموریت تبریز انتخاب شده است. سمت وی وزیر و پیشکار آذربایجان خواهد بود.

□ نامه‌های یوسف مغیث‌السلطنه، ص ۸۶: یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۴۰.

● به خاطر تقارن اول نوروز با ماه محرم مراسم عید به عمل نیامد.

□ خاطرات فرید، ص ۲۲۹: ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۱، ص ۲.

● فرمان مظفرالدین شاه درباره نظم قشون ایران صادر شد بر اساس این فرمان دوازده اردوی کامل از سواره و پیاده و توپخانه زیر نظر یک سردار تشکیل می‌شود.

□ حبل‌المتین، ش ۳۱، ص ۱۲، ص ۶.

● صدراعظم، عدل‌الدوله برادر وزیر افخم را به حکومت کاشان و توابع منصوب کرد.

□ ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۱، ص ۴.

● خبر ایران سلطانی: قانون اصلاحات نظام. اصلاحات نظامی مبنی بر مواد ذیل به تصویب صدراعظم رسید: کلیه قشون به دوازده قسمت جداگانه تقسیم شود و هر قسمت تحت ریاست مستقل یک سردار قرار گیرد. هر یک از این سرداران مستقیماً در برابر شاه مسئول بوده و ریاست کلیه قشون به عهده شاه است و عرایض ایشان به واسطه صدراعظم به شاه منتقل شود. سردارها هیچ‌کدام نمی‌توانند حکومت و سرداری ناحیه‌ای را همزمان احراز کنند. کسانی که از سردار دسته خود نافرمانی کنند حقوق و امتیازات دولتی آن‌ها ضبط خواهد شد و از شغل نظامی محروم می‌شوند. حکام ایالات و سرداران نظامی باید با یکدیگر همکاری کنند. در هر محلی اداره نظام مسئول حفظ امنیت بوده و چنانچه جرمی اتفاق بیفتد حکومت باید پس از اثبات جرم در دیوانخانه حکومتی جهت مجازات وی را به محبس نظامی بفرستد و سرباز خاطی باید فقط در محبس نظامی، حبس شود. حقوق نوکر از مواجب محلی و حقوق ایام مأموریت به اطلاع

برای جلوگیری از نفوذ احتمالی روس.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۹، پ ۸

● تلگراف محمدعلی میرزا ولیعهد از تبریز به عبدالمجید میرزا عینالدوله صدراعظم در مورد عزیمت میرزا حسن مجتهد از ارومیه به تبریز.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۹، پ ۶.

● تحسن بعضی اجزای دستگاه حکومتی شجاعالدوله در تلگرافخانه قوچان به خاطر ظلم و تعدی وی و همراهی علما و کسبه با آنها.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۲، پ ۵.

● گزارش سفارت ایران در وین در خصوص اتحاد روسیه و فرانسه و شکست روسیه از ژاپن.

● یادداشت سفارت ایران در وین در خصوص تیراندازی کشتیهای جنگی روس به چند کشتی ماهیگیری انگلیس در دریای شمال.

● گزارش از سفارت ایران در وین راجع به رقابت بحری [دریایی] بین آلمان و انگلیس.

● طبق گزارش سفارت ایران در وین با وجود قرارداد روسیه و اتریش در مورد بالکان و عثمانی، اطریشها کماکان سعی در گسترش نفوذ خود در مناطق یاد شده دارند.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۹، پ ۸

● روزنامه مورنینگ پست لندن نوشت: مسلمانان در مشهد دست به شورش مسلحانه زدند. کاروانسراها و مغازه‌ها و انبارهای تجارتي مستر ترمی کرمشوف را منهدم و غارت کردند. همچنین انبارهای کمپانی شرق روس متعلق به کوکاس و رکورا تاراج کرده و تمام مراکز تجاری خارجه را بستند. رعایای روس به کنسولگری روسیه پناه بردند و مأمورین دولت قادر به دفع شورشیان و برقراری امنیت نشدند.

□ حبل‌المتین، ش ۳۰، س ۱۲، ص ۱۸.

● مظفرالدین شاه به قصد تفرج از تهران به قصر فرح‌آباد دوشان تپه رفت.

□ ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۲، ص ۱.

پنجشنبه ۱۶ محرم / ۲۳ مارس / ۳ فروردین

● حکومت گروس و همدان به ابوالفتح میرزا سالارالدوله

واگذار شد.

□ روزنامه خاطرات غلامرضاخان عزیزالسلطان ملیجک، ص ۷۴۹:

یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۴.

● تجمع اهالی مشهد در آستان مقدس و مسجد گوهرشاد و خیابانها و بازارها و غارت و تخریب بعضی کاروانسراها و دکانها و انبارهای متعلق به ارامنه.

● تجمع مردم معترض مشهد در حوالی کارخانه نفت کمپانی نوبل، مأموران حکومت مردم را از اطراف کمپانی نفت نوبل دور کردند.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۱، پ ۱۰/۲ و ک ۹، پ ۱/۱.

جمعه ۱۷ محرم / ۲۴ مارس / ۴ فروردین

● اعظام‌السلطان به استرآباد مراجعت کرد.

□ حبل‌المتین، ش ۳۲، س ۱۲، ص ۱۸.

● ترس و وحشت تجار ارمنی قوچان به واسطه اغتشاش مشهد و فرار بعضی از آنها به عشق‌آباد و باجگیران و پناه آوردن عده‌ای دیگر از آنان به کارگزاری.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۲، پ ۵.

● اعتراض فردریک اگوست کنت دانت لومون شارژ دافر فرانسه به وزارت خارجه در خصوص وضع نامطلوب اداره پست ایران.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۷، پ ۳.

● تنبیه معتمد خاقان و نظام‌السلطان و تبعید معتمد خاقان به ارومیه و نظام‌السلطان به مازندران به دستور مظفرالدین شاه. □ خاطرات و اسناد حسینقلی‌خان نظام‌السلطانه مافی، ج ۲، ص ۳۷۵.

● سردار افخم والی استرآباد و گرگان پس از سرکوب اشرا ترکمن طایفه داز به استرآباد مراجعت کرد.

□ ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۳، ص ۴.

شنبه ۱۸ محرم / ۲۵ مارس / ۵ فروردین

● شیخ‌العلما شیخ محمدحسن مامقانی در سن هشتاد و هفت سالگی در نجف اشرف درگذشت.

□ حبل‌المتین، ش ۳۰، س ۱۲، ص ۱؛ یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۳۱.

● گزارش یوسف مغیث‌السلطنه به رضاقلی‌خان سردار مکرم (نظام‌السلطنه) درباره عزیمت حسینقلی‌خان نظام‌السلطنه به

کنسولگری دعوت کرد و اظهار داشت که به دلیل اعتبار بندر بمبئی و اهمیت آن در تجارت ایران و هند و حضور تجار ایرانی اعم از مسلمان و زرتشتی در بمبئی لازم است مجلسی به نام انجمن تجارت ایرانیان ایجاد گردد تا هم تجارت داخله ایران تقویت گردد و هم از منازعات تجاری جلوگیری شود. تجار موافقت کرده و انجمنی تشکیل دادند و نظامنامه‌ای برای آن تدوین کردند.

● اعضای این انجمن عبارتند از: میرزا محمودخان مخم‌السلطان، علی‌اکبر صاحب امین‌التجار، محمدحسین صاحب تاجر شیرازی، حاجی محمدحسین صاحب غضنفر، علی‌اکبر صاحب تاجر یزدی، محمدحسین صاحب تاجر دهدشتی، میرزا محمدباقر صاحب تاجر افشار، سلطان علی صاحب تاجر شوشتری، محمدابراهیم صاحب تاجر اصفهانی، میرزا ابراهیم صاحب تاجر دهدشتی، سید محمد صاحب تاجر کازرانی، میرزا عبدالوهاب صاحب، حاجی سید احمد صاحب تاجر یزدی، حاجی احمد تاجر لاری، میرزا علی‌اکبرخان بریسترات لا، محمدتقی صاحب افشار تاجر یزدی، شیخ مرتضی صاحب، شیخ حسن صاحب تاجر طهرانی، خداینده رستم تاجر ایرانی، خسرو مؤید جمشید تاجر ایرانی، محمدجعفر صاحب تاجر شوشتری، محمدجعفر صاحب موسی تاجر شوشتری.

□ مظفری، ش ۲۴، س ۴، ص ۶؛ حبل‌المتین، ش ۳۰، س ۱۲، ص ۲۰.

● نامه‌ای از وزارت گمرک و پست به میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله در خصوص اعتراض سفارت انگلستان به دریافت حقوق مربوط به گمرک و گذرنامه از اتباع افغانی.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲۱، پ ۱۸.

● تحصن اتباع عثمانی در کارگزاری عثمانی در قوچان به دلیل سلب امنیت آنان

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱، پ ۱/۱.

● خبر ثریا: ادامه اعتصاب هشت هزار کارگر دو کارخانه ریسمان‌ریسی در پطرزبورگ.

□ ثریا، س ۶، ش ۲۸، ص ۱.

دوشنبه ۲۰ محرم / ۲۷ مارس / ۷ فروردین

● ناظم مکران فرستاده دولت انگلیس جهت شرکت در کمیسیون تصفیه امور سرحدی وارد چابهار شد.

□ حبل‌المتین، ش ۲۹، س ۱۲، ص ۲۱.

تبریز به دلیل احضار ولیعهد به تهران، تصمیم شاه به سفر فرنگ، شایعه استعفای ژوزف نوز، سپردن خالصه و ایلات خوار و ورامین به میرزا محمدخان اقبال‌الدوله، رفتن شاه به دوشان تپه، اغتشاشات خراسان، بست‌نشینی ابوالفتح میرزا سالارالدوله در خانه معتمدالحرم، استعفای اعظم‌السلطنه از حکومت عربستان (خوزستان)، اخبار تهران، آرامش اوضاع در مشهد پس از شورش چند روز گذشته و تکذیب خبر قتل میرزا فرج‌الله‌خان بنان‌السلطنه متولی‌باشی آستان قدس رضوی.

□ نامه‌های یوسف مغیث‌السلطنه، ص ۸۵۸۷.

● قورخانه تحت سرپرستی غلامحسین‌خان غفاری وزیر مخصوص، مخزن تحت نظر سلطان حسین میرزا جلال‌الدوله و تصدی وزارت خالصه به میرزا محمدخان اقبال‌الدوله واگذار گردید.

□ روزنامه خاطرات غلامعلی‌خان عزیزالسلطان ملیجک، ص ۷۲۶.

● نامه حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه به برادرزاده‌اش رضاقلی‌خان در مورد سفر مظفرالدین شاه به فرنگ، احضار محمدعلی میرزا ولیعهد به تهران و امتناع او از آمدن به دلیل ضرورت حضورش در آذربایجان و اعزام نظام‌السلطنه به آذربایجان.

□ خاطرات و اسناد حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه مافی، ج ۲، ص ۳۷۴.

● درگیری میان مسلمانان و ارامنه در بادکوبه شدت یافت و هزار نفر از طرفین کشته شدند.

□ خاطرات فرید، ص ۲۳۰.

● مظفرالدین شاه، حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه را به دوشان تپه احضار کرد و اراضی حسین‌آباد و کل اراضی آل‌کثیر دزفول را به ایشان واگذار کرد، با وجود اصرار نظام‌السلطنه برای گرفتن املاکی در فارس شاه از واگذاری آن به او خودداری کرد.

□ خاطرات و اسناد حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه مافی، ج ۲، ص ۳۷۵.

● اعتراض تجار ارمنی در قوچان به دلیل اغتشاش مشهد و درخواست کمک سفارت عثمانی از دولت ایران برای رسیدگی به امور تجار ارمنی قوچان که اتباع دولت عثمانی به‌شمار می‌آیند.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱، پ ۱/۱.

یکشنبه ۱۹ محرم / ۲۶ مارس / ۶ فروردین

● مخم‌السلطان وزیر مختار مقیم هند تجار بمبئی را به

در کشور جهت ترقی کشور.

● **مقاله حبل‌المتین:** قدردانی از اقدامات عبدالمجید میرزا عین‌الدوله صدراعظم در محدود کردن اختیارات حکام و مصارف دولتی و منظم کردن وظایف دولتی و اقدام وی در ساختن سد اهواز.

● **مقاله حبل‌المتین:** در خصوص تأثیر روزنامه حبل‌المتین بر بیداری تدریجی مردم ایران و هشدار مطبوعات فرنگ به دولتمردان کشورهاشان نسبت به افزایش آگاهی و بیداری ایرانیان و وظیفه حبل‌المتین در پاسخگویی به این روزنامه‌ها.

□ حبل‌المتین، ش ۲۵، ص ۱، ۲، ۴، ۸، ۱۱، ۱۴، ۱۵.

● **کشتی جنگی ایران موسوم به پرسپولیس وارد بمبئی شد و محتشم‌السلطان وزیر مقیم آنجا و کاتر سال رئیس گمرک بندر بوشهر رسماً دیدار نمودند، همچنین کاتر سال با رئیس اداره بحریه بمبئی نیز دیدار کرد.**

□ حبل‌المتین، ش ۲۸، ص ۱۲، ص ۲۱.

● **مقاله حبل‌المتین:** در تمجید از علم و کمال میرزا حسین تهرانی، ملا محمدکاظم خراسانی، محمدکاظم یزدی، سید محمد امام تهرانی و شیخ محمدحسن مامقانی علمای نجف که به اوضاع ایران توجه دارند و روزنامه حبل‌المتین را هم مطالعه می‌کنند.

□ حبل‌المتین، ش ۲۵، ص ۱۲.

● **مقاله حبل‌المتین:** در خصوص هیجان ایرانیان از شکست روسیه در جنگ با ژاپن و تلاش آنها جهت کسب اطلاعات بیشتر از اروپاییها و سعی در کسب تمدن اروپا، همچنین تلاش شیخ محمدحسن مامقانی در تشویق مردم به خواندن روزنامه و تأثیر روزنامه حبل‌المتین به گرایش ایرانیان به فرهنگ و تمدن اروپایی و پیشرفت ایران.

□ حبل‌المتین، ش ۲۵، ص ۱۲، ص ۱۶.

● **گزارش کارگزاری مشهد در خصوص خروج ارامنه قوچان از مشهد و حرکت آنان به طرف مرز باجگیران و تظلم و تحصن اهالی قوچان در تلگرافخانه این شهر و ناآرامی در آنجا.**

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲، پ ۲.

● **ادیب بهبهانی با ذوالریاستین ملاقات کرد و ضمن اشاره به افرادی که در بیداری مردم ایران کوشش نمودند و در این راه جان و مالشان در معرض تعرض دولت قرار گرفت از جمله [میرزا**

● **بارندگی در دزفول و اطراف آن باعث طغیان رود و جاری شدن سیل و خرابی مزارع و زمینهای زراعتی شد.**

□ حبل‌المتین، ش ۳۷، س ۱۲، ص ۹.

● **مقاله حبل‌المتین:** در انتقاد از مؤیدالسلام به خاطر چاپ تلگرافی که مشیرالدوله وزیر خارجه در جواب عریضه اهالی بحرین درباره حضور کشتی انگلیسی در بحرین و فرار شیخ علی و سایر مشایخ بحرین، قتل و غارت اهالی بحرین توسط سربازان انگلیسی و ایرانی فرستاده بود.

● **مقاله حبل‌المتین:** در خصوص سیاست دولتهای روس و انگلیس در ایران و راهیابی انگلیس به ایران از طریق فرستادن افراد سیاستمداری چون لرد کرزن به عنوان سیاح و بی‌توجهی و سکوت دولتمردان ایرانی نسبت به نفوذ دول غرب در کشور.

● **خبر حبل‌المتین:** تعدادی از جوانان خراسانی به انبارهای تجارتهای روسها حمله کردند و آنها را غارت نمودند. روسها به کنسولگری خود پناه آورده و ترس آن دارند که جوانان به آنجا نیز حمله کنند.

● **مقاله حبل‌المتین:** در خصوص نفوذ روس و انگلیس در مناطق مختلف کشور و ضرورت گسترش ارتباط سیاسی تجاری با دولت ژاپن و تأثیرپذیری از ژاپن.

● **مقاله حبل‌المتین:** در رفع اتهامات وارده به رؤسای اداره گمرکات خلیج فارس و وزارت گمرک ایران و شرح اینکه گمرک ایران در ازای دریافت قرض از بلژیک و پرداخت حقوق به بلژیکیها برای مدتی به آنها واگذار شده است و مشهور شدن گمرک ایران به گمرک بلژیک نادرست است.

● **مقاله حبل‌المتین:** شرح خدمات ملک منصور میرزا شعاع‌السلطنه در شیراز و برقراری مراسم سلام و جشن در روز عید غدیر.

● **مقاله حبل‌المتین:** ضرورت و اهمیت انتظام بخشیدن به اداره گمرکات در شهرهای ایران و اجرای قانون گمرکات به تبعیت از ژاپن و سایر دول غرب.

● **مقاله حبل‌المتین:** شرح اقدامات امیر عبدالرحمن خان حاکم افغانستان در عزل کارکنان فرنگی از مشاغل خود و اجرای قانون و سپردن تمام امور به افغانها که منجر به انتظام امور افغانستان شد.

● **مقاله حبل‌المتین:** در ضرورت اتحاد مردم ایران با یکدیگر و به خصوص ارتباط و اتحاد با علما و جلوگیری از نفوذ بیگانگان

کرد.

□ یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۳۰.

سه‌شنبه ۲۱ محرم / ۲۸ مارس / ۸ فروردین

● مقاله حبل‌المتین: محمدعلی میرزا ولیعهد از تبریز عازم تهران شد.

□ حبل‌المتین، ش ۳۲، س ۱۲، ص ۱۳.

● جلسه هشتم انجمن مخفی در خانه ذوالریاستین منعقد گردید و اعضا در خصوص مسائل زیر گفتگو کردند: بررسی دلایل انصراف عده‌ای از اعضای انجمن از ادامه مبارزه به خاطر نبود امنیت جانی و مالی، حکومت استبداد یا حکومت مشروطه قانون و آزادی یا هرج و مرج تأثیری بر رفع ظلم از مردم نخواهد داشت افراد حاکم همانها خواهند بود و به ظلم خود تحت عنوان قانون ادامه خواهند داد. ضرورت انجام انقلاب جهت بیداری مردم، قرائت نظامنامه انجمن مخفی.

□ تاریخ بیداری ایرانیان، ج ۱، ص ۲۷۳.

● اعزام حسین‌قلی‌خان نظام‌السلطنه مافی برای تصدی سمت پیشکاری آذربایجان.

□ تاریخ بیداری ایرانیان، ج ۱، ص ۲۷۳؛ ایران سلطانی، س ۵۸، ش ۲، ص ۸.

● شکایت اتباع عثمانی ساکن کرمانشاه از رئیس گمرک آنجا به علت سوءرفتار او و درخواست میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله وزیر خارجه از مسیو پریم برای پیگیری و حل و فصل آن شکایت.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۱۷، پ ۱۹.

● نارضایتی کسبه و تجار از سرحددار بندرگز و شکایت از وی به خاطر سوءرفتار نسبت به مردم و کسبه آنجا به وزارت امور خارجه.

□ اسناد وزارت امور خارجه، س ۲۳، ک ۲۶، پ ۵.

● ذوالریاستین یکی از اعضای انجمن مخفی ضمن قرائت اساسنامه انجمن اعلام کرد کلیه اقلیتهای مذهبی در صورتی که ایرانی‌الاصل باشند می‌توانند به عضویت انجمن درآیند.

□ انجمنهای سری در انقلاب مشروطیت ایران، ص ۱۷۷.

ملک‌مخ‌خان، میرزا علی‌خان امین‌الدوله، میرزا علی‌محمدخان مدیر روزنامه پرورش، سید جمال‌الدین اسدآبادی، میرزا آقاخان کرمانی، شیخ احمد روحی، میرزا حسن‌خان خیبرالملک، میرزا محمدعلی‌خان نوه مؤتمن لشکر، میرزا رضای کرمانی، میرزا احمد کرمانی، حاج سیاح، میرزا یوسف‌خان مستشارالدوله، سید حسن برادر مؤیدالاسلام، شیخ یحیی کاشانی، میرزا علی مدیر روزنامه مظفری، مدیر روزنامه کمال و... نسبت به جان و مال خود و خانواده‌اش و عموم مردم ابراز نگرانی نمود.

□ تاریخ بیداری ایرانیان، ج ۱، ص ۲۸۰.

● مقاله مظفری: در تشویق و تشجیع تجار به اینکه دلای کالاهای خارجی و احتکار ارزاق به تجارت کالاهای داخلی بپردازند.

● خبر مظفری: شاهزاده وجیه‌الله میرزا سپهسالار اعظم درگذشت.

● خبر مظفری: جمعی از تجار و اعیان جهرم که از ظلم و ستم میرزا محسن وکیل‌الرعیای جهرم به ستوه آمده بودند، برای عرض تظلم به ملک منصور میرزا شعاع‌السلطنه حکمران فارس، وارد شیراز شدند.

● خبر مظفری: امپراطور روسیه نیکلای دوم به دلیل شکستهای فراوان حاضر به صلح با ژاپن شد.

● مقاله مظفری: اغتشاشات داخلی روسیه و شورشها روزبه‌روز بیشتر می‌شود و این شورشهای داخلی را نیز می‌توان از عوامل شکست دولت قدرتمندی چون روسیه در مقابل ژاپن دانست.

□ مظفری، ش ۳، س ۴، ص ۲، ۳، ۱۰، ۱۲، ۱۵.

● خبرنگار رویترا از کاشان گزارش داد که اهالی شورش کرده و اتباع روسیه از ترس جان و مال خود گریخته‌اند.

□ حبل‌المتین، ش ۳۰، س ۱۲، ص ۱۸.

● اداره دهات خالصه و ریاست بعضی ایلات اطراف تهران به میرزا محمدخان اقبال‌الدوله غفاری کاشانی که از دوستان عبدالمجید میرزا عین‌الدوله صدراعظم است تفویض شد.

□ یادداشت‌های ملک‌المورخین، ص ۱۳۰.

● عبدالمجید میرزا عین‌الدوله صدراعظم فرمان خروج بستگان و هواداران میرزا علی‌اصغرخان امین‌السلطان را از تهران صادر